

\*\*\*\*\*

## ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

\*\*\*\*\*

УДК 378.126.08

### ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ

*Гура О.І.*

#### **I. Вступ**

Одним із найактуальніших напрямів розвитку вітчизняної системи вищої освіти є створення умов для ефективної підготовки фахівців, здатних вирішувати надскладні завдання професійної діяльності та професійного й особистісного саморозвитку. Ствердження сучасних принципів гуманізації та особистісної орієнтації освітнього простору, зміна традиційної "знанневої", когнітивно-орієнтованої освітньої парадигми (О.О. Бодальов, А.О. Деркач, В.О. Сластьонін та ін.), передусім, зумовлюють необхідність модернізації критеріїв та показників професійної підготовки, оскільки саме вони є вихідними для визначення її змісту, організації особистісної взаємодії її учасників.

Сучасна традиційна система вищої освіти в основному зорієнтована на предметну підготовку випускника, коли діяльнісно-рольові компоненти (знання, вміння та навички) мають вирішальний характер і характеризують лише одну складову професійної компетентності (І.О. Зимня, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна) або професійної готовності (Є.О. Климов, В.Д. Шадриков), професіоналізму (О.О. Бодальов, А.О. Деркач, Н.В. Гузій) фахівця. Водночас протягом п'яти років, на думку багатьох учених (Л.М. Макарова та ін.), відбувається оновлення змісту професійної компетентності, необхідної спеціалісту для здійснення ефективної професійної діяльності, а успішність подальшого професіогенезу залежить від рівня розвитку особистості, її професійної самоорганізації. Саме суб'єктивні (особистісні) характеристики є визначальними, системоутворювальними (О.О. Бодальов, А.О. Деркач, Е.Ф. Зеєр, В.О. Сластьонін та ін.), оскільки вони відповідають за успішну актуалізацію професійних знань, умінь та навичок, забезпечують гармонійний професійний розвиток особистості, досягнення фахівцем професійної зрілості на противагу професійним стагнації і захворюванню тощо.

Відтак, показники якості професійної освіти, на нашу думку, мають містити характеристики як діяльнісних, зовнішніх компонентів, так і особистісних, внутрішніх.

#### **II. Постановка завдання**

Метою статті є визначення діяльнісних та особистісних показників ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців у вищому навчальному закладі.

#### **III. Результати**

Аналіз нормативних засад вищої освіти, теорії та практики освітньої діяльності дає підстави до основних критеріїв ефективності професійної підготовки майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі віднести такі.

По-перше, успішність за результатами професійної підготовки в цілому, яка, в свою чергу, базується на успішності засвоєння нормативних курсів. Взавши за основу вимоги Міністерства освіти і науки України до рівня організації фахової підготовки за освітньо-кваліфікаційними рівнями (затверджені наказом Міністерства МОН України від 24.12.2003 р. № 847), це: рівень абсолютної успішності, який залежить від наявності/відсутності негативних оцінок ("незадовільно") в період професійної підготовки за результатами контрольних заходів; та показник якості, який визначає відсоток позитивних оцінок ("відмінно" й "добре").

Причому, необхідно зазначити, що критерії успішності професійної підготовки передбачають засвоєння не тільки певного переліку знань, а й умінь, які частково відтворюють зміст професіограми та знаходять своє відображення в робочих програмах з тієї чи іншої дисципліни.

По-друге, рівень оволодіння базовими професійними вміннями. Професійні вміння є результатом рефлексивного етапу, що передбачає усвідомлення практичного досвіду, формування суб'єктивного образу професійної діяльності, співвідношення і зіставлення суб'єктивного й об'єктивного, внутрішнього та зовнішнього, розвиток здібностей відповідно до певної діяльності (тобто формування вміння робити "сплав" здібностей та якостей). Отже, критерієм ефективності розвитку цього компонента є усвідомлення майбутнім фахівцем рівня оволодіння ним базовими вміннями від початкового до високого.

Початковий рівень передбачає знання змісту діяльності, здатність відтворити певну послідовність або систему дій при незначній допомозі наставника; середній – вільне володіння відомою системою дій, але характерне ускладнення в перенесенні її на інші види діяльності; достатній – самостійний вибір необхідної системи дій у різних ситуаціях, але із значними зусиллями; наявність можливості перенесення всередині деякої обмеженої сфери діяльності; високий – вільне володіння різними системами дій, широкі їх перенесення на інші види діяльності; легкість виконання діяльності.

Причому, варто зазначити, що аналіз цих показників у поєднанні з критеріями успішності забезпечує їх об'єктивність, оскільки досліджувані явища мають аналізуватися й оцінюватися з двох боків: суб'єктивного (студент) та об'єктивного (викладач).

По-третє, рівень усвідомлення сутності професійної компетентності: концептів професійної діяльності, нормативних критеріїв і показників її ефективності, сутності професіогенезу, форм і методів самоорганізації.

По-четверте, рівень розвитку рефлексивності як єдиності інтелектуально-рефлексивних та особистісно-рефлексивних форм, які визначають інтелектуальну та особистісну рефлексію. Оскільки основними механізмами розвитку і прояву компетентності (готовності, професіоналізму) під час професійної підготовки є навчально-практична діяльність як об'єктивна, зовнішня післярефлексивна форма, так і мислєдіяльність як суб'єктивна, внутрішня післярефлексивна форма. Причому, зазначені механізми є такими тільки за умови усвідомлення цих процесів. Відтак, ефективність змістовного "наповнення" фахівця, як і ефективність застосування відповідних форм професійної підготовки, спрямованих на активізацію процесів самоорганізації, базуються на рефлексивних процесах, ефективність яких, у свою чергу, залежить від рівня їх особистісної готовності – розвитку рефлексивності.

По-п'яте, динаміка професійної самосвідомості, яка виявляється, з одного боку, у позитивній, зрілій Я-концепції, що ґрунтується на гармонійності особистісного розвитку, рівні самоактуалізації, прагненні до повної і вільної реалізації власних можливостей, творчого потенціалу (за А. Маслоу); а з іншого – у внутрішній позитивній мотивації професійної діяльності, усвідомленні себе фахівцем.

По-шосте, розвиток мислєдіяльності, спрямованої на професійну самоорганізацію, що виявляється в актуалізації процесів самопізнання, самопідготовки, самовираження та самоствердження у професійному середовищі.

У загальному вигляді, в контексті безпосередньо професійної діяльності фахівця, зовнішніми критеріями ефективності підготовки є успішність виконання професійних

завдань – відповідність результатів професійної діяльності професійним нормативам. Внутрішніми критеріями – успішність професіогенезу особистості – задоволеність професійною діяльністю та її результатами, особистісна цілісність фахівця (відсутність професійних деформацій, деструкцій тощо).

Формування певних явищ у процесі професійної підготовки (складових підготовки) передбачає визначення не тільки критеріїв, а й рівнів їх сформованості. На наш погляд, є сенс говорити про два рівні професійної підготовки і, як її результату, сформованості професійної компетентності. Ця позиція базується на таких положеннях:

1) професійна компетентність є системним явищем, що виникає в разі встановлення відповідності особистісно-діяльнісної системи професійно-нормативній. Відповідність або встановлюється, або ні. На наш погляд, некоректно визначати певні частки (або відсотки) сформованості цього явища. Фахівець не може бути компетентним на рівні, скажімо, знань, і не компетентним на рівні вмінь та навичок. Системність передбачає розгляд явища в цілісності й взаємозалежності елементів;

2) методологічну основу сучасної підготовки фахівців у вищій школі переважно визначають два вектори: професійно орієнтований, який передбачає розвиток фахівця в контексті заданих параметрів і нормативів (студент має знати, вміти тощо), та особистісно орієнтований, спрямований на створення умов для гармонійного розвитку особистості в процесі професійного становлення та розвитку. Причому, останній є тільки задекларованим;

3) професійну компетентність можна розглядати як у вигляді статичного зрізу – конкретної взаємодії фахівця як суб'єкта діяльності і певного професійного завдання, що потребує самоорганізації з метою його вирішення, так і в цілому в багаторівневій системі професійного становлення й розвитку, професіогенезу особистості, яка передбачає вирішення ряду різнорівневих завдань, що і наповнюють (розширюють) цей процес. На наш погляд, професійна підготовка у вищому навчальному закладі й має бути орієнтована на підготовку майбутнього фахівця до багаторівневої системи розгортання (становлення і розвитку) його професійної діяльності, саме вирішення ряду різнорівневих завдань забезпечує її динамічність і циклічність як процесуального явища.

Отже, перший рівень професійної підготовки (сформованості професійної компетентності) передбачає самоорганізацію з метою прояву показників, що відповідають нормативним вимогам професійної діяльності. Домінують саме нормативні показники зовнішніх результатів діяльності, професійна система над особистісною. Акцент у професійній самоорганізації переноситься

саме на самореалізацію і самоствердження. Причому, мобілізація внутрішніх процесуальних компонентів здійснюється за рахунок різних компенсаторних функцій.

Вивчення передового професійного досвіду, результати досліджень особливостей професіогенезу працівників різних спеціальностей (зокрема педагогів, психологів) дають підстави зазначити, що існує значна когорта фахівців, які віддали всі свої здібності, вміння, серце роботі, нехтуючи своїм здоров'ям, сімейним благополуччям тощо. Так, вони всі були професійно компетентними, мали високі зовнішні показники професійної діяльності, але прояв професійної системи здійснювався саме за рахунок розвитку особистісної системи, а також внутрішнього потенціалу, що не відновлювався. Такі фахівці мають високий рівень професійних знань, достатній рівень розвитку певних груп професійних умінь (дидактичних, гностичних, конструктивних, організаційних), проте характеризуються негармонійною, незрілою Я-концепцією, недостатньою рефлексивністю, нерозвинутою мислєдіяльністю.

Другий рівень професійної підготовки (сформованості професійної компетентності), який є оптимальним, передбачає узгодження професійної та особистісної систем, коли домінують процеси врівноваження професійної самоорганізації: самореалізації, самоствердження із самопідготовкою. Акцент переноситься на самопідготовку та саморозвиток, які мають забезпечити стабільність нормативних показників професійної діяльності, створити умови для творчості. Фахівці, які характеризуються цим рівнем, мають високий рівень професійних знань, розвитку всіх груп професійних умінь, гармонійну, зрілу Я-концепцію, високий рівень розвитку професійної рефлексії, розвинуту мислєдіяльність, яка спрямована на їх професійну самоорганізацію.

Відмінність двох рівнів полягає саме в лінійності (перший рівень) або багаторівневості (другий рівень) професійних завдань, які вирішує фахівець, і відповідно – в циклічності й актуалізованості процесів мислєдіяльності та самоорганізації.

Таким чином, можна зазначити, що ефективна професійна підготовка забезпечує вихід майбутнього фахівця на рівень постійного саморозвитку, вироблення нових методів і засобів вирішення тих чи інших професійних завдань, що постійно змінюються, а також його компетентність. Особистість має навчитися "витагати" із себе свої засоби, методи, здібності (тобто усвідомити їх), "покласти" їх перед собою і почати розбирати й описувати (аналізувати з метою визначення рівня розвитку), а потім конструювати з них дещо нове (розвиток і новий рівень генералізації), "надіти" його на себе як свої нові здібності, рішення, навички і почати здійснювати те, що раніше вона не могла і не вміла (Г.П. Щедровицький).

Відтак, акцент треба переносити з надання певної сталої професійної форми розвитку майбутнього фахівця (яка виявляється на діяльнісно-рольовому рівні) на створення умов для активізації його особистісного розвитку в контексті професійної підготовки, усвідомлення ним механізмів самоорганізації з метою прояву певних, можливих професійних форм. Зміст професійної підготовки має бути зорієнтований на організацію освітнього середовища в процесуальному відношенні, забезпечення постійної професійної самоорганізації майбутніх фахівців: постійний рух від самопідготовки до самореалізації, рефлексії результатів самовираження і вихід на новий більш високий рівень особистісної та професійної самоорганізації. Саме постійність цього процесу в поєднанні з певним змістом дає змогу особистості усвідомити не тільки концепти професійної підготовки, а й відповідальність за ефективність результатів майбутньої діяльності. Причому, майбутній фахівець отримує не тільки необхідні знання, досвід та навички самостійної роботи, а й оволодіває певним механізмом (методом) професійної самоорганізації, який він у подальшому зможе "передати" іншим. У нього формуються вміння ставити професійні завдання різної масштабності і розроблювати методи їх вирішення, оптимально структурувати свою діяльність, оцінювати рівень досягнення поставлених цілей тощо.

#### IV. Висновки

Таким чином, професійна підготовка має бути зорієнтована не тільки на зовнішній аспект, а й передбачати деяку завершеність процесів розвитку особистості, досягнення нею рівня професійної зрілості. А технологія підготовки має враховувати зазначені аспекти і, відповідно, відбір методів має бути зорієнтований як на зовнішні професійні показники (вимоги професійної діяльності, що знаходять своє відображення в знаннях, уміннях та навичках, закріплених у навчальних стандартах), так і на внутрішні особистісні (індивідуально-психологічні особливості, властивості та якості особистості). Відповідно, ефективність професійної підготовки (результати) мають простежуватись як на концептуальному (змістовному), так і на процесуальному рівні. Таким чином, критеріями ефективності підготовки мають бути як зовнішні показники (результативність і продуктивність самоорганізації особистості, успішність засвоєння професійних знань, умінь та навичок), так і внутрішні (рівень розвитку професійних якостей, особистісної готовності до майбутньої професійної діяльності: рефлексивності особистості, її професійної самосвідомості, гармонічності, самоактуалізації, прагнення до повної і вільної реалізації особистістю власних можливостей, творчого потенціалу тощо).

**Література**

1. Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект / О.І. Гура. – Запоріжжя : ГУ "ЗІДМУ", 2006. – 332 с.
2. Гура О.І. Професійна самоорганізація викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект / О.І. Гура // Вища освіта України. – 2009. – № 2. – Додаток 1. Тематичний випуск "Наука і вища освіта в Україні: міра інтеграції". – С. 32–42.
3. Гура О.І. Концепти професійної Я-концепції фахівця / О.І. Гура // Наука і освіта : науково-педагогічний журнал Південного наукового центру АПН України. – 2009. – № 1–2. – С. 150–155.
4. Психология и педагогика : учеб. пособ. / [под ред. А.А. Бодалева, В.И. Жукова, Л.Г. Лаптева и др.]. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2002. – 585 с.
5. Сластенин В.А. О проектировании содержания высшего педагогического образования / В.А. Сластенин // Преподаватель. – 1999. – № 5. – С. 3–9.
6. Слепкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посіб. / З.І. Слепкань. – К. : Вища школа, 2005. – 239 с.
7. Щедровицкий Г.П. Организационно-деятельностная игра : сб. текстов из архива Г.П. Щедровицкого / Г.П. Щедровицкий. – М. : Наследие ММК, 2005. – Т. 9 (2). – 320 с.

**Гура О.І. Показники ефективності професійної підготовки майбутнього фахівця**

**Анотація.** У статті розглянуто діяльнісно-рольові та особистісно-діяльнісні показники ефективності професійної підготовки фахівців у вищому навчальному закладі.

**Ключові слова:** професійна підготовка, професійна діяльність, професійна компетентність.

**Гура А.И. Показатели эффективности профессиональной подготовки будущего специалиста**

**Анотация.** В статье рассмотрены деятельностно-ролевые и личностно-деятельностные критерии эффективности профессиональной подготовки специалистов в высшем учебном заведении.

**Ключевые слова:** профессиональная подготовка, профессиональная деятельность, профессиональная компетентность.

**Gura O.I. Indicators of effectiveness of future specialist professional training**

**Annotation.** In the article activity-role and personal-activity criteria of efficiency of specialists, professional preparation in higher educational establishment are examined.

**Key words:** professional preparation, professional activity, professional competence.